

Ivan ŠESTAK

ZASTUPLJENOST FILOZOFIJE U ČASOPISU VRHBOSNENSIA Povodom 10. obljetnice izlaženja (1997.-2006.)*

Sažetak

Autor je želio iznijeti na vidjelo zastupljenost filozofske problematike u časopisu Vrhbosnensia, i to povodom njegova desetgodišnjeg izlaženja (1997.-2006.). Ta je tema to zanimljivija što je osnivač časopisa Vrhbosanska katolička teologija u Sarajevu, a kao što je poznato, filozofija je na katoličkim učilištima, osobito u sklopu studija teologije, oduvijek uživala povlašteno mjesto. To je naprosto katolička tradicija koja je i nedavno bila potvrđena te iznova istaknuta enciklikom Fides et ratio. Analiza filozofskih priloga iz spomenutoga razdoblja pokazuje da su oni obradivali tematiku teoretskih i praktičnih disciplina filozofije, ali i onu koja se tiče povijesti filozofije te su ujedno nastojali oko dijaloga na ovim prostorima. Osim toga, usporedba o zastupljenosti filozofije u časopisu Vrhbosnensia s nekim sličnim časopisima u Hrvatskoj ukazuje da joj se kao "kraljici znanosti" ali i "službenici teologije" u najboljem smislu riječi u časopisu poklanjala dolična pozornost, a što pak rada zadovoljstvom i novim izazovima.

Uvod

Ponajprije izričem čestitku uredništvu časopisa *Vrhbosnensia* kao i njegovom glavnom uredniku Marku Josipoviću na njihovom desetgodišnjem jubilarcu, koji je već zapravo dobrano zakoračio i u drugo desetljeće.

Osnivanjem ovoga časopisa Vrhbosanska katolička teologija u Sarajevu pokazala je zadivljujuću intelektualnu snagu koja nadjačava tegobu trenutka želeći biti svjetionikom za pokazivanje sigurnoga prolaza prema duhovnim obzorima. Oni, naime, jedini osiguravaju dostojanstven život

* Rad je priredan za Okrugli stol o časopisu *Vrhbosnensia*, koji je održan 29. veljače 2008. u povodu 10 godina izlaženja. Autor nije mogao osobno sudjelovati. - *Napomena urednika.*

svakome čovjeku kao duhovnome biću, bez obzira na svjetonazor ili bilo koju pripadnost. U tom se smislu katolička teologija u Sarajevu nije zatvorila u nekakav eterični i samodopadni imanentistički larpurlartizam. Njezini su protagonisti u vjeri te teologiji kao njezinoj znanosti prepoznali onu poslovičnu indikativno-imperativnu strukturu, njezinu bitnu usmjerenost "ad extra". Prepoznati imperativ je u kršćanskoj dijalektici već i za-log snage da se on izvrši! A egzistirati pak danas, i to ne samo na ovim prostorima, znači ući u dijalog, kako su to uostalom često isticali autori priloga u časopisu čiji podnaslov i glasi: "Časopis za teološka i međureligijska pitanja". Dijalogom se ništa ne gubi. Dapače, on čuva samobitnost! U dijalog se može ući samo pod pretpostavkom svjesnosti vlastite posebnosti. Časopis, dakle, ulazeći u dijalog s drugima na ovim prostorima, želi promovirati narodnu i vjersku samobitnost katolika, kako to proizlazi iz programatskoga uvodnika u prvi broj časopisa iz pera njegova glavnoga urednika dr. Marka Josipovića.¹ Pojavak novoga časopisa bio je zamijećen i u našoj hrvatskoj katoličkoj periodici. Tako ga je primjerice Željko Pavić s ushitom popratio u *Bogoslovskoj smotri*.²

Moja je zadaća dati prikaz filozofskih priloga koje je časopis *Vrhbosnensia* objavljivao u prvoj dekadi svojega izlaženja, dakle od 1997. do uključno 2006. god., te ga potom pod tim vidikom usporediti s katoličkom periodikom u Hrvatskoj. U tom se nastojanju zaista dobrodošlom pokazala bibliografija autora i njihovih priloga, objavljena zahvaljujući velikom maru Marka Josipovića, u drugom broju za 2006. god.³ O dvadesetoj bi godišnjici izlaženja časopisa dobro došla i strukovna podjela priloga.

Kao što je poznato, filozofija na katoličkim učilištima zauzima važno mjesto. Tako je to bilo i od najranijega pojavka kršćanstva, kada se nastojalo istine vjere izreći upravo filozofskim pojmovima, najprije dakako u platoničkom okviru. To se razdoblje uostalom i naziva kršćanski platonizam ili patristika. Toma Akvinski je potom, zahvaljujući Albertu Velikom, u 13. st. istine vjere posredovao u Aristotelovoj filozofiji. Taj će misaoni obrazac poslije preporučiti 1879. god. Leon XIII. u enciklici *Aeterni Patris*. Ivan Pavao II. će napokon svojom enciklikom *Fides et ratio* 1998. god. ukazati i na nužnost otvorenosti drugim filozofskim strujama.

¹ Usp. M. JOSIPOVIĆ, "Medureligijski dijalog i ekumenizam - temeljno usmjerenje", u: *Vrhbosnensia*, I (1/1997), 5-6.

² Ž. PAVIĆ, "Vrhbosnensia, Časopis za teološka i međureligijska pitanja, Godina I, br. 1, Sarajevo 1997., glavni i odgovorni urednik: Marko Josipović, izdavač: Vrhbosanska katolička teologija", u: *Bogoslovka smotra*, LXVIII (1-2/1998), 294-297.

³ Usp. M. JOSIPOVIĆ, "Bibliografija časopisa *Vrhbosnensia* I (1-2/1997) - X (1-2/2006)", u: *Vrhbosnensia*, X (2/2006), 359-379.

Filozofija je, dakle, i na teološkim učilištima opravdavala uzvišeni naslov "regina scientiarum", ali i "ancilla theologiae" u počašćujućem smislu riječi, a što joj u konačnici daje i najviše dostojanstvo.

U našem desetgodišnjem jubilarcu pronalazimo vrijedne priloge, bilo članke, bilo recenzije, iz teoretske i praktične filozofije, povijesti filozofije kao i one koji na teoretskoj razini bacaju svjetlo na razne mogućnosti dijaloga: međureligijskoga, međuetničkoga i svjetonazorskoga u suvremenom svijetu, a poglavito u Bosni i Hercegovini. U tom su smislu dakako neobično vrijedni prilozi, a poneki i stranih autora, koji obrađuju religijsku problematiku pod sociološkim ili nekim drugim vidikom, no izravno ne pripadaju ni u glavne ni u sporedne filozofske discipline.⁴

Prilozi o Stadleru kao filozofu

Neka ne zamjere pobornici aristotelovsko-wolfovskog podjele filozofije, prema kojoj se inače studira filozofija na našim katoličkim učilištima, ako prvo spomenemo filozofske napise koji govore o filozofu Josipu Stadleru, prvome sarajevskom nadbiskupu, koji je naprosto zadužio ovaj grad pod kulturnim vidikom.⁵ O njegovom djelovanju na području filozofije Josip Oslić napisao je 2005. god. članak pod naslovom "Josip Stadler prvi nositelj filozofske katedre na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu".⁶ Kao što je poznato, Stadler je kao protagonist hrvatskog neoskolastičkog pokreta bio prvi autor koji je načinio udžbenike filozofskih disciplina, a ovaj je članak napisan povodom drugoga izdanja njegova udžbenika *Opća metafizika ili ontologija*.⁷ Autor osvjetljava Stadlerovu brzu akademsku karijeru, izvanredne organizatorske sposobnosti, zahvaljujući kojima on postaje ne samo prvi pročelnik katedre za filozofiju, nego i dekan naše ugledne katoličke visokoškolske institucije u dva mandata. Drugi mandat nije mogao izvršiti zbog imenovanja za nadbiskupa. Autor osobito ističe Stadlerovu poziciju prema Kantu: "Stadler ne vidi u Kantovu 'modernizmu' nijekanje spoznatljivosti Boga, već samo nijeka-

⁴ Usporedi primjerice: G. KÜENZLEN, "Stanje i sudbina religija u pluralističkoj Europi", u: *Vrhbosnensia*, V (2/2001), 227-235.

⁵ Usp. P. JURIŠIĆ (prir.), *Josip Stadler - život i djelo*. Studia vrhbosnensia 11, Vrhbosnenska katolička teologija, Sarajevo 1999.

⁶ J. OSLIĆ, "Josip Stadler prvi nositelj filozofske katedre na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu", u: *Vrhbosnensia*, IX (1/2005), 167-174.

⁷ U bilješci br. 2, na str. 167 autor je inače dao važne referencije za radove o Stadleru kao filozofu.

nje racionalnih putova njegova spoznavanja.”⁸ U svojoj je *Kosmologiji* Stadler obračunavao s darvinizmom, a u svojoj pak *Dijalektici* ukazao na praktičnu usmjerenost filozofijskoga znanja, zalažući se istodobno na drugome mjestu i za posredničku ulogu filozofije u odnosu znanosti i teologije. Stadler je osim toga istaknut kao onaj koji je udario temelje hrvatskom filozofskom nazivlju, koje, kao što znademo, još ni danas nije ujednačeno! Tako je to bio slučaj i u samoga Tome Vereša, čiji su pokušaji i prijedlozi i sami doživljavali promjene! Sve to naravno podržava određenu zbrku u našoj filozofskoj javnosti, osobito pak kod studenata.

Na ovaj se članak u istome broju nadovezao i akademik i filozof “ex professu” gospodin Abdulah Šarčević prilogom “Filozofska teologija Josipa Stadlera - diskurs Opća metafisika ili ontologija”,⁹ u kojemu u četiri odjeljka komentira temeljne postavke ovoga Stadlerova djela, koje je inače izišlo 1907. god. u Sarajevu.¹⁰

Područje Stadlerove *metaphysicae specialis* dotaknuo je u drugom broju časopisa za 1998. god. naš vjerojatno najbolji poznavatelj misli Josipa Stadlera Željko Pavić prilogom “O svojstvima i porijeklu duše u Stadlerovoj psihologiji”.¹¹ Analizirani tekst potječe naravno iz Stadlerova djela *Psihologija*, koje je kao peti svezak 1910. god. objavljeno u nizu “Filosofija”. U prvom dijelu autor tumači jednostavnost i duhovnost duhovne duše čovjeka, dok je u drugom, opširnijem dijelu, riječ o njezinu nastanku, točnije o tome da svaku dušu pojedinačno stvara Bog. Ovaj vrlo diferencirani tekst autor je pojasnio i nekim poznatim autorima neoskolastičke misli, poglavito naravno njemačkima, kao što su W. Brugger i J. B. Lotz.

Ovim izravnim odnosno neizravnim priložima o Stadlerovoj filozofskoj misli časopis je dao dostojan “homage” ovome velikanu duha, koji je međutim svoje ideje znao i ozbiljiti.¹²

⁸ Usp. str. 170.

⁹ A. ŠARČEVIĆ, “Filozofska teologija Josipa Stadlera - diskurs *Opća metafisika ili ontologija*”, u: *Vrhbosnensia*, IX (1/2005), 175-181.

¹⁰ Premda ne pripada u obradivano razdoblje, ipak neka bude spomenuto da je A. Šarčević još jednom pronašao inspiraciju u Stadlerovoj misli: A. ŠARČEVIĆ, “Razumijevanje odnosa filozofije i onto-teologije u suvremenosti. Fundamentalna filozofija: Filozofski diskurs”, u: *Vrhbosnensia*, XI (1/2007), 176-184. Riječ je zapravo o izlaganju održanom prigodom predstavljanja knjige Željka Pavića *Philosophia fundamentalis Josipa Stadlera*, čiji prikaz pronalazimo i u ostaloj našoj periodici. O istom autoru, djelu i prigodi, u istom godištu i broju, u rubrici “Recensiones” pronalazimo izlaganje koje je održao dekan Vrhbosanske katoličke teologije profesor Anto Čosić: “Su-vremenost Stadlerova filozofiranja”, u: *Vrhbosnensia*, XI (1/2007), 200-202.

¹¹ Ž. PAVIĆ, “O svojstvima i porijeklu duše u Stadlerovoj psihologiji”, u: *Vrhbosnensia*, II (2/1998), 275-297.

¹² Velike Stadlerove zasluge za hrvatsku filozofiju prepoznao je i časopis *Obnovljeni život*. Usp. I.-P. SZTRILICH, “Prinos dr. Josipa Stadlera hrvatskoj filozofiji”, u: *Obnovljeni život*, LIII (4/1998), 432-435.

Uočavanje značenja enciklike *Fides et ratio*

Uredništvo je zamijetilo važnost pojavka enciklike *Fides et ratio*. O njoj su, kao uostalom i o drugim događanjima i duhovnim kretanjima, organizirani okrugli stolovi koji također pokazuju živost duha ovih prostora.

Tomislav Jozić, inače po struci moralni teolog, u dva je navrata uzeo u razmatranje ovaj značajni dokument prepoznajući u njemu moralni sadržaj. Najprije je riječ o vrlo recentnoj studiji s obzirom na sam pojavak enciklike pod naslovom "Vjera i razum. Moralni aspekti enciklike *Fides et ratio*"¹³ iz 1998. god., te potom već sljedeće godine kraći analitički prilog pod naslovom "Okolnost i sadržaj enciklike *Fides et ratio*".¹⁴ U oba se priloga, među ostalim, ističe i velika važnost filozofije pa se stoga encikliku ima gledati u povezanosti s *Aeterni Patris*. Kao što je poznato, u šestom broju ovoga dokumenta izriče se njegova namjera: "vraćanje istinskoga pouzdanja današnjem čovjeku u njegove spoznajne sposobnosti". Namjera je očito usmjerena protiv mentaliteta današnjega vremena, kojega je Benedikt XVI. nazvao "diktaturom relativizma".

Neobično je vrijedan veoma analitički pristup enciklici, što ga je sačinio Vili Radman pod naslovom "Potraga za istinom kao antropološka pretpostavka kršćanske vjere".¹⁵ U njemu se na početku ustvrđuje činjenica, koju uostalom pronalazimo formuliranu i u prvoj rečenici Aristotelove *Metafizike*, koju potvrđuje i enciklika u svom 28. broju, da je čovjek naime biće koje traži istinu. Štoviše, čovjek je u potrazi za istinom u kojoj bi se ukonačio, tj. takvom istinom u kojoj bi prepoznao svoj temelj i smisao. Upravo ovo propitivanje za istinom čini čovjeka "capax Dei", tj. da istinu vjere u njezinoj teološkoj obradi prepozna kao plauzibilnu ponudu, onu koju je on već oduvijek tražio. U tom smislu autor i ukazuje na 33. broj enciklike koji kaže: "Kršćanska vjera dolazi mu ususret tako da mu nudi konkretnu mogućnost razmatranja dovršetka toga istraživanja. Naime, prekoračujući stupanj uobičajenog vjerovanja, kršćanska vjera uvodi čovjeka u red milosti tako da može biti dionikom Kristova otajstva, čijom snagom mu se nudi prava i prikladna spoznaja Jednoga i Trojedinoga Boga. Tako u Kristu Isusu, koji je sama Istina, vjera prepoznaje zadnji poziv koji se okreće prema ljudskom društvu, ne bi li tako uzmogla ispuniti ono

¹³ Usp. T. JOZIĆ, "Vjera i razum. Moralni aspekti enciklike *Fides et ratio*", u: *Vrhbosnensia*, II (2/1998), 299-311.

¹⁴ T. JOZIĆ, "Okolnost i sadržaj enciklike *Fides et ratio*", u: *Vrhbosnensia*, III (2/1999), 297-300.

¹⁵ V. RADMAN, "Potraga za istinom kao antropološka pretpostavka kršćanske vjere", u: *Vrhbosnensia*, III (2/1999), 306-312.

što opaža kao žarku želju.” Među raznim pregnućima za istinom, enciklika osobito apostrofira filozofiju: “Filozofija je na osobit način u sebi sabrala ovo kretanje i ovu sveopću ljudsku želju izrazila pomoću svojih sredstava i prema vlastitoj znanstvenoj upotrebi.” Autor ustvrđuje da su filozofija i istraživanje istine o temeljima i smislu ljudskoga postojanja u enciklici stavljeni u jedan poseban i vrlo blizak odnos. Prema tome, pitanje o smislu ljudskoga života jest povlašteni predmet filozofije. A s druge pak strane je takva, za smisao zainteresirana filozofija, značajna i za teologiju jer joj pomaže u njezinom djelovanju.¹⁶

Orhan Bajraktarević se u drugom broju u 1999. javio prigodnim člankom, koji stoji u odnosu s *Fides et ratio*, a nosi naslov “Nacrt rada o položaju filozofije u islamu. Ibn Ružd i Al-Gazali u svjetlu dvaju kritičko-polemčkih spisa”.¹⁷ Inače se u godini izlaska enciklike, dakle 1998. god., navršilo 800 godina od smrti Ibn Rušda, jednog od najvećih i najutjecajnijih filozofa u povijesti filozofije.

No, najopširniju studiju povodom izlaska *Fides et ratio* u časopisu *Vrhbosnensia* nalazimo u članku već spomenutoga filozofa Željka Pavića pod naslovom “Bog Abrahamov i Bog filozofa. Filozofijski dometi enciklike *Fides et ratio*”.¹⁸ U uvodnom dijelu Pavić daje neke najopćenitije podatke o autoru ove enciklike Ivana Pavla II. koji je i sam bio po vokaciji filozof. Potom se upustio u tumačenje pojma “razum” upotrebljavajući pojmovni par “intellectus - ratio”, osvrnuvši se potom i na problematiku vjere i razuma koja seže u srednji vijek. U prvom dijelu znalački dovodi u vezu *Fides et ratio s Aeterni Patris* Lava XIII., dajući obima “Sitz im Leben”. Dok je *Aeterni Patris* intronizirala sv. Tomu, *Fides et ratio* ostala je otvorena svim filozofskim pravcima ukoliko se u njima nalaze zrnca istine. I autor zaključuje: “Papa dakle nije za ‘integralnu skolastiku’, nego za integralnu filozofiju kao mnoštvo putova mišljenja koji bi mogli doprinijeti razumijevanju one jedne i jedine istine.”¹⁹ Tu će Papinu neekskluzivnost autor još jednom istaknuti u trećem dijelu: “Tako kršćanska nije više samo filozofija sv. Tome Akvinskog, nego i Pascal i Kierkegaard (sic!) i vjerojatno svi oni ne-europski i ne-kršćanski mislitelji koji bi se u smislu Karla Rahnera mogli iz ovog motrišta nazvati ‘anonimnim kršćanima’.”²⁰

¹⁶ Usp. *isto*, str. 308.

¹⁷ Usp. O. BAJRAKTAREVIĆ, “Nacrt rada o položaju filozofije u islamu. Ibn Ružd i Al-Gazali u svjetlu dvaju kritičko-polemčkih spisa”, u: *Vrhbosnensia*, III (2/1999), 313-316.

¹⁸ Ž. PAVIĆ, “Bog Abrahamov i Bog filozofa. Filozofijski dometi enciklike *Fides et ratio*”, u: *Vrhbosnensia*, III (2/1999), 317-337.

¹⁹ *Isto*, str. 329.

²⁰ *Isto*, str. 334.

I dalje: "Novinu svakako predstavlja i Papin djelomično izmijenjeni odnos prema postignućima 'hermeneutičkih znanosti' i istraživanje o jeziku, što je bila jedna od najbolnijih točki suvremene katoličke teologije koja je, bojeći se vlastita protestantiziranja, rado izbjegavala čak i najproduktivnije prinose filozofijske hermeneutike."²¹ Na toj crti Pavić zaključuje: "Dakle, Papina poruka teolozima, a tako i onima koji se čute kao kršćanskim misliteljima, poruka je vrlo jasna: ne zatvarati oči pred suvremenom filozofijom i filozofijskom tradicijom uopće, ne odvajati se već raspravljati s njima poradi postizanja uzajamnoga razumijevanja i uklanjanja zablude. Riječju: neoskolastika ne smije previše ići svojim putem, voditi dijalog sama sa sobom, nego se obratiti svojem vremenu i njegovim problemima, jer samo pod tom pretpostavkom vjernik će ponovno dati prinos filozofiji u njezinu osvjetljavanju zbiljnosti i smisla ljudskoga života, učiniti filozofiju kršćanskom, a filozofa 'vjernikom' u smislu koji nadmašuje svaku kontingentnu vjersku podjelu. Tek tada će krilo vjere i krilo razuma uistinu moći s lakoćom nositi jedno tijelo mudrosti."²² Pod teološkim je pak vidikom encikliku obradio Luka Markešić, i to prilogom "Današnja zadaća teologije prema enciklici *Fides et ratio*".²³

S ovih nekoliko veoma vrijednih priloga o enciklici *Fides et ratio* koji, usput budi rečeno, brojem nadmašuju priloge većine časopisa odnosno katoličke periodike u Hrvatskoj (!), časopis *Vrhbosnensia*, ali i Vrhbosnanska katolička teologija u Sarajevu pokazali su koliko im je stalo i koliko cijene filozofiju.

Prilozi iz teoretske filozofije i povijesti filozofije

Kao što je to već bilo rečeno, filozofija na katoličkim teologijama zauzima veoma značajno mjesto. U tom je smislu stoga neobično smjerkazna opširnija studija Ivice Mrše o istaknutom njemačkom neoskolastičkom filozofu Josefu Pieperu (1904.-1997.), koji je svoju izvanredno bogatu spisateljsku pozornost usmjerio na teoriju spoznaje i antropološku tematiku. Studija nosi naslov "Teologija i filozofija u djelima Josefa Piepera",²⁴ a govori o odnosu ove dvije znanosti. Autor već u koncizno sro-

²¹ Isto, str. 334-335.

²² Isto, str. 337.

²³ Usp. L. MARKEŠIĆ, "Današnja zadaća teologije prema enciklici *Fides et ratio*", u: *Vrhbosnensia*, III (2/1999), 338-346.

²⁴ Usp. I. MRŠO, "Teologija i filozofija u djelima Josefa Piepera", u: *Vrhbosnensia*, VI (2/2002), 353-364.

čenu sažetku nagoviješta nit vodilju ovoga odnosa koja se provlači u Pieperovoj misli: između filozofije i teologije ne smije vladati apsolutna odvojenost i nespojivost, ali niti miješanje, nego otvorena suradnja u kojoj se obadvije međusobno obogaćuju. Filozofija pri tome, jer je "scientia universalis", može reflektirati i promišljati religiozno znanje jer i ono pripada u zbilju, i ono je aktivnost ljudskoga uma.²⁵

Pero Ivan Grgić napisao je članak "Čovjek, smrt i Bog u Heideggerovu mišljenju".²⁶ Riječ je, dakle, o onim duboko ljudskim, pa onda i filozofskim temama, koje imaju relevantnost za studij teologije, osobito fundamentalne. A osim toga, riječ je o najvećem njemačkom predstavniku filozofije egzistencije, filozofu koji je svojim Ansatzom naprosto obilježio ne samo velik dio filozofske misli 20. st., nego i izvršio golem utjecaj na europsku katoličku teologiju. U njegov su Freiburg pohrlili mnogi katolički doktorandi, kasnije poznati filozofi i teolozi, među njima primjerice Karl Rahner i Johann Baptist Lotz. Kao što je poznato, Heidegger u svom djelu *Sein und Zeit*, zbog navodnoga zaborava bitka, želi ponovno konstruirati ontologiju, i to polazeći od fundamentalne analize čovjeka kao bića koje je obdareno razumijevanjem bitka. Nastojeći zasnovati govor o bitku, Heidegger govorom o čovjekovim egzistencijalima zasniva svoju antropologiju, u kojoj naravno smrt zauzima važno mjesto: ona je "najvlastitija, neodnošajna, nenadmašiva mogućnost" - kako to autor navodi samoga Heideggera.²⁷ U svom pak zagovaranju "božanskoga Boga", u jednom razgovoru za *Der Spiegel* Heidegger je ustvrdio da se Boga nikakvom mišlju ne može prizvati: "možemo u najbolju slučaju probuditi spremnost očekivanja".²⁸

U časopisu *Vrhbosnensia* pronalazimo i prilog o drugom značajnom filozofu egzistencije na njemačkom području. Riječ je naravno o Karlu Jaspersu. Tomislav Žigmanov napisao je članak "Jaspersovo razumijevanje pojmova krivice i odgovornosti". Članak je napisan povodom tiskanja Jaspersova djela *Pitanje krivice* 1999. god. u Beogradu. Kao što je poznato, ovo je djelo izišlo početkom 1946. god. a obuhvaćalo je djelomičan sadržaj predavanja koja je "Praeceptor Germaniae", kako su ga nazivali, održao u zimskom semestru akademske godine 1945./46. Krivica, kao uostalom i suočenost sa smrću, trpljenje i životna borba jesu stanja koja dovode do onoga što Jaspers naziva "granična situacija" pa tako ti pojmovi nisu bili nepoznati čitateljima u trenutku izlaženja ovoga kratkog

²⁵ Usp. isto, str. 353.

²⁶ Usp. P. I. GRGIĆ, "Čovjek, smrt i Bog u Heideggerovu mišljenju", u: *Vrhbosnensia*, V (2/2001), 287-304.

²⁷ Usp. isto, str. 295.

²⁸ Usp. isto, str. 303.

djelca. Jaspers je svojim spisom želio suočiti svoje sunarodnjake s njihovom nedavno prošlošću te tako otvoriti put u budućnost.

Prilozi iz praktične filozofije

U prvih deset godina našega jubilarca pronalazimo veoma vrijedne priloge iz praktičnih filozofskih disciplina. U područje opće etike možemo velikim dijelom svrstati izvrstan prilog Marinka Perkovića pod naslovom "Zašto danas govoriti o krepostima, napose o kreposti razboritosti?"²⁹ Govor o kreposti, naravno aristotelovske provenijencije, dugo je bio potpuno "out", kako u filozofiji, tako i u svakodnevnom životu, ali se zadnjih godina osjeća velika potreba za njegovom restauracijom. Preciznije, autor je ukazao na najnovija istraživanja iz kojih proizlazi zaključak da je upravo Aristotelova moralna misao jedina sposobna za "napredak"³⁰ Autor je podrobnije uzeo u razmatranje stožernu krepost "razboritosti", ukazao zapravo na njezinu modernost pokazujući da je ona itekako potrebna u "kompleksnim" životnim situacijama koje nukaju na delikatnu praktičnu odluku.³¹ Posebnu pozornost u ovom vrijednom prilogu zauzima razlaganje Tomina shvaćanja kreposti razboritosti (*recta ratio agibilium*), koju je ovaj razvio u S. th. II/II, qq. 47-56.³² Po tome ovaj članak može biti svrstan u filozofsko područje.

Isti je autor, tj. Marinko Perković, u susljednim brojevima u 2001. god. odlučio potražiti moralne sastavnice u djelima dvojice istaknutih književnika i mislilaca s ovih prostora. Najprije je to članak o nobelovcu Ivi Andriću pod naslovom "Moralna misao u djelima Ive Andrića",³³ a potom "Elementi humanističke etike u djelima Meše Selimovića".³⁴ Prvi

²⁹ M. PERKOVIĆ, "Zašto danas govoriti o krepostima, napose o kreposti razboritosti?", u: *Vrhbosnensia*, I (2/1997), 195-216. Marinko Perković je inače autor izvrsnih članaka s područje moralne teologije u kojima naravno ima mnogo filozofskih pasaja. Vidi: "Zrela savjest - preduvjet mirnog (su)života. Formacija savjesti je trajni zadatak", u: *Vrhbosnensia*, II (1/1998), 85-101; "Moralna norma", u: *Vrhbosnensia*, VII (2/2003), 291-309; "Humani ili specifično kršćanski moral", u: *Vrhbosnensia*, VIII (1/2004), 145-161; "Naravni zakon", u: *Vrhbosnensia*, VIII (2/2004), 263-280. To su inače teme o kojima se u hrvatskoj katoličkoj periodici već odavno rijetko piše!

³⁰ M. PERKOVIĆ, "Zašto danas govoriti o krepostima, napose o kreposti razboritosti?", str. 196, bilj. 3.

³¹ Usp. *isto*, str. 198.

³² Usp. *isto*, str. 202-207.

³³ Usp. M. PERKOVIĆ, "Moralna misao u djelima Ive Andrića", u: *Vrhbosnensia*, V (1/2001), 139-154.

³⁴ M. PERKOVIĆ, "Elementi humanističke etike u djelima Meše Selimovića", u: *Vrhbosnensia*, V (2/2001), 305-323.

članak daje izvrsne uvide u Andrićevo poimanje mentaliteta ljudi ovoga prostora u kojem dominiraju mržnja i strah. Autor se potom dao na analizu mana i poroka ovoga podneblja. Facit članka je da Andrić ne želi ni puko analiziranje mentaliteta, a niti njegovo izrugivanje: "Svojim pripovijetkama i romanima on ustvari želi izgraditi mostove među ljudima. Njegov odlazak u prošlost nije svrha samom sebi. Razotkriva prošlost da bi uputio kako da se sagleda sadašnjost."³⁵ Sukus moralne impostacije u djelima Meše Selimovića, toga književnika koji se inspirirao istočnjačkom filozofijom, filozofijom egzistencijalizma te Dostojevskim, autor daje već i u sažetku članka ovako: "Život o kojem on govori nije jednostavan, što više on je iznimno težak i paradoksalan jer je u njemu, zbog sveopće prisutnosti zla, teško ostvariti savršenu čistoću ljudskog djelovanja. U tom životu, koji je širi od bilo kakvog propisa, čovjek se kad-tad nade u zagrljaju tzv. 'praznog prostora'. Iz njega on izlazi ili obogaćen ili moralno osiromašen, ovisno o tome je li ljubav ili mržnja (ili neko drugo zlo) lajtmotiv njegova bivstvovanja. Ljubav je za Selimovića vrhovna norma djelovanja; 'tvrdava ljubavi' je jedina utvrda koja je u njegovim djelima pozitivno vrijednosno određena."³⁶ Ta norma naravno neodoljivo podsjeća na biskupa iz Hipona: "Ama et fac quod vis!"

U časopisu se nadalje uočava i sve jača prisutnost sveprisutnije bioetičke problematike. U veoma preglednom, jednostavno pisanom, te stoga i razumljivom članku "Kloniranje ili 'molekularna teologija'?" Tomislav Jozić³⁷ se, "zato što je u pitanju očuvanje ljudske vrste i u njoj jedinstvenog i neponovljivog čovjeka",³⁸ uputio u obranu ontološkoga dostojanstva čovjeka. U podnaslovu "Kloniranje pred etičkim pitanjima" autor je iznio sve zastrašujuće mogućnosti manipulacije koje se kloniranjem načelno otvaraju.³⁹ U područje bioetike možemo ubrojiti i članak "Etička pitanja u kliničkim istraživanjima".⁴⁰

Osim toga, u područje praktične filozofije, točnije u filozofiju politike možemo ubrojiti sljedeće priloge. Anto Ćosić, zacijelo naš najbolji poznavatelj političke misli Václava Havela napisao je prilog "Politička filozofija Václava Havela"⁴¹ iz kojega jasno proizlazi, među više domi-

³⁵ Usp. M. PERKOVIĆ, "Moralna misao u djelima Ive Andrića", str. 146.

³⁶ M. PERKOVIĆ, "Elementi humanističke etike u djelima Meše Selimovića", str. 305.

³⁷ Usp. T. JOZIĆ, "Kloniranje ili 'molekularna teologija'?", u: *Vrhbosnensia*, II (1/1998), 121-133.

³⁸ *Isto*, str. 121.

³⁹ Usp. *isto*, 129-131.

⁴⁰ Z. RUMBOLDT, "Etička pitanja u kliničkim istraživanjima", u: *Vrhbosnensia*, IX (2/2005), 333-341.

⁴¹ A. ĆOSIĆ, "Politička filozofija Václava Havela", u: *Vrhbosnensia*, I (2/1997), 233-243.

nantnih ideja, zahtjev za politikom prakticiranja ćudoređa, kako to uostalom i sugerira i naslov jednoga poglavlja ("Politika kao prakticirano ćudoređe") u Havelovu djelu *Ljetne meditacije*. Valja istaknuti da Havel nazire bolju budućnost svijeta, ne u programima, novim idejama, organizacijama, "nego ju vidi u renesansi elementarnih ljudskih kvaliteta u međudodnosima, kao što su: ljubav, dobrotu, suosjećanje, tolerancija, samosvldavanje i solidarnost. Tek ove elementarne ljudske kvalitete mogu idejama, projektima, programima i organizacijama dati smisao".⁴²

U prvome broju za 2001. god. pronalazimo dva priloga o V. Havelu. Prvi je iz pera J. Oslića pod naslovom "Služenje pojedincu kao temelj 'zbijske politike' Václava Havela".⁴³ Pod sintagmom "zbijska politika" autor misli na politiku koja je u službi pojedinca, "koja svoje utemeljenje ima ne samo u Lévinasovoj filozofiji 'ekstremnoga humanizma', već isto tako i u katoličkom načelu supsidijarnosti koje danas ponovno dobiva svoju aktualnost".⁴⁴ Oslić na početku članka daje noseće stupove ove "zbijske politike": "1. prvenstvo Drugog u odnosu na novovjekovni subjekt kao nositelja dosadašnje 'realne politike'; 2. promatranje zajednice kao horizonta ostvarenja čovjeka kao političkoga bića u Aristotelovu smislu; 3. načelo dugoročne odgovornosti za sadašnje djelovanje u smislu etike odgovornosti Hansa Jonasa."⁴⁵

Svu kompleksnost odnosa između religijskoga i društvenoga, odnosno između religijske i političke zajednice, s izvrsnim povijesnim pregledom toga složenoga odnosa, znalački je iznio Stipe Tadić u članku "Karakteristike aktualnog bosansko-hercegovačkog društva. Pogled poglavito iz činjenične mozaične religijske perspektive".⁴⁶ Članak je naravno želio biti i orijentacijskoga karaktera za sve aktere bosansko-hercegovačke zbilje. Njegov je facit autor izrekao ovim riječima: "Moderna, suvremena društva, temelje se na odvojenosti društvenoga, političkoga (svjetovnoga), od religijskoga. Odvojenost pak nipošto ne bi, kako u ne tako davno prošlom ateističko-komunističkom sustavu, smjela značiti isključivost i netoleranciju. Naprotiv, državne, političke zajednice u suvremenim modernim, građanskim društvima, prema religijskim zajednicama sve više imaju suradnički odnos u kojemu su religijske zajednice slobodne javne ustanove,

⁴² *Isto*, str. 242.

⁴³ Usp. J. OSLIĆ, "Služenje pojedincu kao temelj 'zbijske politike' Václava Havela", u: *Vrhbosnensia*, V (1/2001), 179-187.

⁴⁴ *Isto*, str. 179.

⁴⁵ *Isto*.

⁴⁶ S. TADIĆ, "Karakteristike aktualnog bosansko-hercegovačkog društva. Pogled poglavito iz činjenične mozaične religijske perspektive", u: *Vrhbosnensia*, IX (1/2005), 19-34.

odnosno ustanove javnoga prava i svaka od njih ima mogućnost, glede svoga poslanja, s državom sklapati međusobne ugovore. A religijske bi pak zajednice međusobno trebale njegovati stav otvorenosti, tolerantnosti, ekumenizma i međureligijskog dijaloga. Poglavitito u višenacionalnim, multikonfesionalnim i plurireligijskim društvima kakvo je suvremeno bosansko-hercegovačko društvo. To je zacijelo, *conditio sine qua non* kvalitetnoga življenja svih njegovih gradana.⁴⁷

Snažna dijaloška usmjerenost časopisa

Vrhbosanska katolička teologija običavala je u ovom razdoblju organizirati jednodnevne međureligijske kolokvije, među kojima je prvi bio susret stručnjaka s katoličke i židovske strane. O njima Mato Zovkić: "Ovakvi susreti i razgovori korisni su i potrebni napose ljudima bosansko-hercegovačkog podneblja, različitih ne samo po nacionalnoj pripadnosti, nego i po vjerskim uvjerenjima i kulturnom naslijeđu. Štoviše, oni su egzistencijalna potreba i ljudska zadaća žitelja ove zemlje, jer ovdje se uopće ne može ljudski živjeti osim u susretanju i dijalogu s drukčijim po naciji i po vjeronazoru."⁴⁸ Na spomenutom je kolokviju sudjelovao akademik i filozof A. Šarčević koji je svojim opširnim i diferenciranim predavanjem promišljao o budućnosti i perspektivama multikulturalnoga društva u svijetu, ali i u Bosni.⁴⁹ Dijalog svakako nije lagana stvar. Nerijetko je njegovo provođenje stvar zakučastih psiholoških uvjetovanosti, na koje je u svom članku upozorio biskup Puljić.⁵⁰ On je ujedno i potaknuo na dijalog jer nas on kao ljude obogaćuje.

Dijalog uistinu nema alternativu. Na tu se programsku platformu časopisa nadovezuje članak Ante Orlovca "Bez dijaloga među kulturama nema budućnosti čovječanstva"⁵¹ u kojemu je autor prikazao Papinu poruku

⁴⁷ *Isto*, str. 32.

⁴⁸ M. JOSIPOVIĆ, "Dijalog kao zadatak", u: *Vrhbosnensia*, III (1/1999), 5. Isti tenor svoje misli upotrijebio je glavni urednik i u svom uvodniku u broj koji je donio priloge kolokvija što ga je organizirala Vrhbosanska katolička teologija, a koji je održan 24. studenoga 2001. pod naslovom "Vjera i kultura". - Usp. M. JOSIPOVIĆ, "Vjera i kultura", u: *Vrhbosnensia*, VI (1/2002), 5-6.

⁴⁹ A. ŠARČEVIĆ, "Sposobnost za budućnost / Perspektiva multikulturalnog društva", u: *Vrhbosnensia*, VI (1/2002), 87-161.

⁵⁰ Ž. PULJIĆ, "Psihološka podloga i smetnje dijalogu", u: *Vrhbosnensia*, V (2/2001), 209-226.

⁵¹ A. ORLOVAC, "Bez dijaloga među kulturama nema budućnosti čovječanstva", u: *Vrhbosnensia*, V (1/2001), 155-167.

za Svjetski dan mira 2001. god. Kao što je poznato, ta poruka nije bila upućena samo vjernicima, bez obzira na vjeroispovijest, nego svim ljudima dobre volje, kako bi se postigla "civilizacija ljubavi i mira". Ovako autor: "Na oblikovanje i sazrijevanje čovjeka bitno utječe i njegova okolina. Čovjek se otvara i prihvaća drugoga. Tako je i s kulturama. One se usavršuju dijalogom i zajedništvom. Taj dijalog upravo štiti bogatstvo i osebnost različitih kultura i sprječava njihovu nasilnu homogenizaciju ili asimilaciju. Valja njegovati dijalog jer njime otkrivamo bogatstvo različitosti i otvaramo se međusobnom prihvaćanju u cilju suradnje, štoviše *'dijalog je povlašteno sredstvo za ostvarenje civilizacije ljubavi i mira'*."⁵² Autor je u nastavku ukazao i na druge "highlights" Papine poruke: ponajprije na vrijednost osobe kao temelj dijaloga, te potom na ostale vrijednosti: solidarnost, mir, život te odgoj. Etnički Grk i pravoslavni nadbiskup u Albaniji Anastasios Yannoulatos u svom je članku "Religijski doprinos razvijanju zajedničkih vrijednosti i građanskog društva"⁵³ ukazao na zajedničku platformu djelovanja kršćana i muslimana, kojim se može pridodijeti kvaliteti suživota, a to su humana borba protiv nasilja, pomirenje i održivi mir, konstruktivni religiozni odgoj i izobrazba u javnim školama.

Među ovim priložima značajno mjesto zauzima veoma dokumentirani članak riječkoga nadbiskupa mons. Ivana Devčića pod naslovom "Monoteizam kao temeljno polazište židovstva, kršćanstva i islama"⁵⁴ objavljenoga u prvom broju za 1999. god. Članak bismo mogli svrstati u filozofiju religije. No, on svojim sadržajem pripada u one koji promoviraju međureligijski dijalog jer svodi ove tri vjere na zajedničke nazivnike. Autor, i sam po vokaciji filozof, iznosi na vidjelo dodirne i razlikovne točke ovih triju semitskih religija međusobno, ali ih na temelju njihova ekskluzivnoga monoteizma uspoređuje s drugim religijama. Parametre usporedbe autor je uzeo od Alberta Schweitzera (*Das Christentum und die Weltreligionen*, München, 1992.): dualizam - monizam, optimizam - pesimizam i moralizam - intelektualizam. Već izvrsno sročeni sažetak donosi sukus čitavoga članka iz kojega proizlazi da su istočnjačke religije monističke, pesimističke i intelektualističke, a semitske pak dualističke, optimističke i etičke. Kako pak prema istim kriterijima međusobno izgledaju semitske religije? U židovstvu i islamu uočljiv je jači dualizam, dok je u kršćanstvu njegova oštrica zatupljena inkarnacijom. Nadalje, optimizam

⁵² Isto, str. 161.

⁵³ A. YANNOULATOS, "Religijski doprinos razvijanju zajedničkih vrijednosti i građanskog društva", u: *Vrhbosnensia*, V (2/2001), 251-262.

⁵⁴ Usp. I. DEVČIĆ, "Monoteizam kao temeljno polazište židovstva, kršćanstva i islama", u: *Vrhbosnensia*, III (1/1999), 7-29.

je u židovstvu rezerviran za ovozemaljsku mesijansku budućnost, u isalmu za sadašnjost i vječnost, a u kršćanstvu pak za eshaton. Razlike između ove tri semitske religije nadaju se na području antropologije i etike. U kršćanskoj slici čovjeka istočni grijeh je donio takav odmak čovjeka od Boga da mu za njegovo opravdanje nije dovoljno da mu Bog dadne i objavi Zakon, nego je potreban i Spasitelj. U tom smislu za soteriološki sretan ishod za pripadnike islama i židovstva dovoljno je vršenje Zakona, dok je u kršćanstvu potrebna i Milost.⁵⁵

Duhovne pretpostavke za dijalog između različitih religija te potom za dijalog unutar monoteističkih religija i naposljetku unutar kršćanske vjere došle su iz pera mons. Marcella Zaga, tajnika Kongregacije za evangelizaciju naroda, pod naslovom "Duhovnost dijaloga".⁵⁶ Članak se ne odlikuje toliko originalnošću, koliko preglednošću te je dobrodošao u domaćoj zbilji.

Marinko Perković u svom članku "Tolerancija - mogućnost ili nužnost? Tolerancija je temeljna norma u pluralističkom društvu",⁵⁷ nakon povijesnoga pregleda sadržaja ovoga pojma, dolazi do zaključka da etika mora biti platforma tolerancije. Nužnost tolerancije naprosto proizlazi iz čovjekove strukture kao ograničenoga duha: "Poznato je da čovjek, po svojoj prirodi, teži ka istini i dobru. Kao povijesno uvjetovano i ograničeno biće, on nije imun od pogrešaka, kako na spoznajnom tako i na praktično području. Stoga i njegova spoznaja istine nije apsolutna, njegovo djelovanje nije savršeno. I upravo ta spoznajna ograničenost i praktična nesavršenost nužno zahtijevaju toleranciju."⁵⁸ I prema našem autoru tolerancija je relativna vrednota, tj. ima svoje granice. Postoje, naime, neka djelovanja koje se ne mogu "tolerirati". Tko bi, primjerice, mogao tolerirati zlostavljanja, pljačku, silovanje? "Mišljenja sam da svaki tolerantni pojedinac određuje sam granice tolerancije koju prakticira, ako se ono što je netolerantno tiče samo njega."⁵⁹ A šta je pak s pragom "izdržljivosti" prema zajednici? "Ako netko ili nešto šteti zajednici (društvu), tada granice tolerancije određuju oni koji vode brigu o zajedničkom dobru. U određivanju tih granice, ne smije se međutim zaboraviti činjenica da se tolerancija kao krepost ne odnosi na mišljenje i uvjerenje drugih, nego na njihovo (praktično) ponašanje i djelovanje. Ona nije indiferentnost niti relati-

⁵⁵ Usp. *isto*, str. 7.

⁵⁶ M. ZAGO, "Duhovnost dijaloga", u: *Vrhbosnensia*, II (2/1998), 213-227.

⁵⁷ Usp. M. PERKOVIĆ, "Tolerancija - mogućnost ili nužnost? Tolerancija je temeljna norma u pluralističkom društvu", u: *Vrhbosnensia*, II (2/1998), 229-248.

⁵⁸ *Isto*, str. 241.

⁵⁹ *Isto*, str. 243.

viziranje dobra i isitne: čovjek ne bi smio biti indiferentan prema laži i zlu, ne bi smio relativizirati istinu i dobro. Tolerancija je praktični stav koji priznaje drugome da može i ima pravo biti drugačiji od mene. Ona ide uvijek na moj trošak, a ne na štetu drugoga.”⁶⁰ Autor pravi pledoaje za odgoj za toleranciju. “Da bi se stekla ta mudrost, potrebno je, slikovito rečeno, ‘razoružati vlastitu pamet i srce’. Razoružavajući svoju pamet (od dogmatiziranja onoga što se ne smije apsolutizirati), čovjek shvaća da je život daleko složeniji i veći od njegovih vlastitih ideja i uvjerenja. On ujedno shvaća da je u životu potrebno biti više učenik nego učitelj. Razoružavanje se srca sastoji u prijelazu iz stanja neprijateljstva prema drugima u stav gostoprimstva.”⁶¹

Dakle, vidjeli smo da je časopis *Vrhbosnensia* navedenim člancima o raznim vrstama dijaloga u potpunosti ispunio iščekivanja zadana u njegovu podnaslovu: “Časopis za teološka i međureligijska pitanja.” A svi su ovi članci sadržavali filozofske pretpostavke za dijalog.

Recenzije djela filozofske tematike

Časopis *Vrhbosnensia* pratio je svih svojih godina i izlaženje filozofskih djela. Tako je već u prvom broju prvoga godišta Marko Josipović opširno prikazao izrazito filozofsko djelo *Hrvatski renesansni aristotelizam* autorice Mihaele Girardi Karšulin.⁶² Iz filozofije o Bogu pronalazimo barem dva recenzirana djela: Franjo Topić je pod naslovom “Traganje za Bogom” prikazao djelo *U potrazi za Bogom*, u kojemu se ovome pitanju pristupa s postmodernističkoga motrišta.⁶³ Iste je godine glavni urednik prikazao i djelo nadbiskupa Devčića pod naslovom *Bog i filozofija*.⁶⁴ U problematiku filozofije religije pripada i opširno recenzirano inozemno djelo *Das Ethos der Weltreligionen* libanonskoga katolika, inače profesora na Sveučilištu u Münsteru, Adela Th. Khourya iz pera profesora M. Zovkića.⁶⁵ U isto se područje može smjestiti recenzirano djelo njemačkoga religioznog sociologa Franza-Xavera Kaufmanna pod naslovom

⁶⁰ *Isto*.

⁶¹ *Isto*, str. 244.

⁶² Usp. M. JOSIPOVIĆ, “Prilog istraživanju renesansnog aristotelizma u Hrvata”, u: *Vrhbosnensia*, I (1/1997), 148-153.

⁶³ Usp. F. TOPIĆ, “Traganje za Bogom”, u: *Vrhbosnensia*, VIII (1/2004), 233-235.

⁶⁴ Usp. M. JOSIPOVIĆ, “Vjera i razum pred tajnom Boga”, u: *Vrhbosnensia*, VIII (2/2004), 443-445.

⁶⁵ Usp. M. ZOVKIĆ, “Etično življenje i djelovanje prema velikim religijama”, u: *Vrhbosnensia*, II (1/1998), 161-167.

Kako da preživi kršćanstvo, koje je pregledno prikazao Franjo Topić.⁶⁶ Tu je i recenzija knjige našega veoma plodnoga filozofsko-teološkoga pisca Ante Kusića *Humanizam i kršćanstvo*.⁶⁷ Objavljena je i recenzija knjige *Je li moguće oprostiti?*, koju je napisao francuski autor Pascal Ide, a koju bismo mogli zbog njezina sadržaja svrstati velikim dijelom u praktičnu filozofiju.⁶⁸ God. 2001. pojavila se recenzija iz političke filozofije pod naslovom "Projekcija nove političke filozofije", u kojoj je autor Sulejman Bosto prikazao djelo *Politička filozofija Václava Havela* profesora Ante Ćosića.⁶⁹ Područje bioetike kao relativno mlade znanosti koja objedinjuje mnoge discipline popratio je Marinko Perković prikazavši djelo Tončija Matulića *Bioetika*,⁷⁰ te ono skupine autora u zborniku pod naslovom *Medicinska etika 1*.⁷¹ Još jedno veoma opširno bietičko djelo autora Velimira Valjana pod naslovom *Bioetika* prikazao je Tomislav Jozić.⁷²

Sve u svemu, časopis je svojim prikazima djela, odnosno recenzijama pratio i filozofsku problematiku, a ne samo onu Svetoga Pisma, teologije i njezinih pomoćnih disciplina. Po tome je on i filozofski časopis, a čega se on, ponajprije zbog sebe samoga, ni u budućnosti zasigurno neće odreći.

Filozofija u *Vrhbosnensia* i u nekim časopisima hrvatske periodike

Moje će uspoređivanje uzeti u obzir isto ono razdoblje koje obuhvaća izlaženje časopisa *Vrhbosnensia*, dakle od 1997. do 2006. god., a obuhvatit će sljedeće časopise: *Bogoslovska smotra*, *Crkva u svijetu*, *Riječi teološki časopis* te *Obnovljeni život*. Smatram ujedno da je to vrlo reprezentativni uzorak jer je riječ o časopisima koji na ovaj ili onaj način

⁶⁶ Usp. F. TOPIĆ, "Pitanje preživljavanja kršćanstva", u: *Vrhbosnensia*, VIII (1/2004), 235-240.

⁶⁷ Usp. M. JOSIPOVIĆ, "Smjerokaz ka istinskom humanizmu", u: *Vrhbosnensia*, I (1/1997), 153-155.

⁶⁸ Usp. T. JOZIĆ, "Je li moguće oprostiti?", u: *Vrhbosnensia*, VII (2/2003), 514-516.

⁶⁹ Usp. S. BOSTO, "Projekcija nove političke filozofije", u: *Vrhbosnensia*, V (1/2001), 198-202.

⁷⁰ Usp. M. PERKOVIĆ, "Interdisciplinarnost kao specifikum bioetičkog govora", u: *Vrhbosnensia* VI (1/2002), 242-248.

⁷¹ Usp. M. PERKOVIĆ, "Čuvaj i poštuji ljudski život!", u: *Vrhbosnensia*, VIII (1/2004), 244-248.

⁷² Usp. T. JOZIĆ, "Etičko vrednovanje zahvata u život i zdravlje", u: *Vrhbosnensia*, VIII (1/2004), 248-252.

pripadaju našim važnim filozofsko-teološkim učilištima. U reprezentativnost uzorka pripada i činjenica što je u tom razdoblju hrvatska katolička periodika zadobila dodatnu dozu znanstvenosti i prepoznatljivosti. Ti su časopisi, naime, postali sredstvo za akademsko napredovanje nastavnika dotičnih institucija. Osim toga, tu je i novčana potpora "Ministarstva znanosti, obrazovanje i športa Republike Hrvatske", koje naprosto zahtijeva, ali ujedno i podupire znanstvenu kakvoću. Evo shematskoga prikaza zastupljenosti filozofskih priloga u spomenutim časopisima.⁷³

Časopisi	Vrhbosnensia	Bogoslovska smotra	Crkva u svijetu	Riječki teološki časopis	Obnovljeni život
Članci	40	35	47	26	110
Recenzije	9	9	7	14	33

Kako stoji filozofija u *Bogoslovskoj smotri*? To je naš najstariji časopis u ovom uspoređivanju. Osnovan je 1910. god., kroči u 77. godište, a danas izlazi 4 puta godišnje. Nalazi se u skupni "a1" znanstvenih časopisa Republike Hrvatske. U razdoblju od 1997. do 2006. god. u *Bogoslovskoj smotri* nalazimo sveukupno 44 priloga iz filozofske problematike, od toga 35 članaka, a ostalo su recenzije. Prilozi obrađuju problematiku teoretske i praktične filozofije, zatim granična pitanja filozofije i teologije, a sve je zastupljenija i bioetička problematika, ponajviše nesumnjivo iz pera Tončija Matulića. Od ostalih autora tu je naravno na prvome mjestu Josip Ošlić, inače i nadstojnik Katedre za filozofiju na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, ali i još neka imena s drugih učilišta, primjerice: Ivan Koprek, Slavko Platz, Josip Talanga, Ante Vučković, Ivan Kešina i drugi. Zanimljivo je da se *Bogoslovska smotra* ni jednim prilogom nije osvrnula na encikliku *Fides et ratio*.

Časopis *Crkva u svijetu* je naš prepoznatljivi i renomirani časopis u hrvatskoj katoličkoj periodici, koji je 1966. god. pokrenuo nadbiskup Franje Franić. Časopis, dakle, ulazi u 43. godište, i to pod dugogodišnjim vodstvom Nediljka A. Ančića. Nalazi se također u skupini znanstvenih časopisa "a1". Časopis je u razdoblju od 1997. do 2006. god. objavio 48 članaka te 8 recenzija iz područja filozofije. Među autorima nailazimo na naša poznata imena: Jakov Jukić (Željko Mardešić, čiji neki prilozi dodiruju doduše područje sociologije religije), Ante Kusić, Živan Bezić, Ante Vučković, Ivan Kešina, Ivan Tadić, Drago Šimundža. Nailazimo i na druga

⁷³ Moguće je da se u ovoj numeraciji potkrala i pogreška, ali sam u kategorizaciji članka zaista nastojao biti benevolentan.

imena koja nisu vezana u sadašnji Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, kao što su: Zvonko Lerotić, Boro Tadić, Tonči Matulić, Josip Planinić, ali i neka druga. Problematika ovih priloga obuhvaća područje teoretske i praktične filozofije, ali i susretnosti filozofije s teologijom, prirodnom znanostima te umjetnošću. Zastupljena je također i bioetička problematika. Ante Mateljan se jednim prilogom u časopisu osvrnuo na encikliku *Fides et ratio*.⁷⁴

Kakav je položaj filozofije u *Riječkom teološkom časopisu*? Neka bude najprije spomenuto da je ovaj časopis Teologije u Rijeci započeo izlaziti kao dvobroj 1993. god. pa je tek nešto stariji od časopisa *Vrhbosnensia*. U razdoblju od 1997. do 2006. god. on je objavio 40 filozofskih priloga, od toga 26 članaka te relativno veći broj vrlo dobrih recenzija, njih 14. Među autorima se ističe naravno sadašnji riječki nadbiskup mons. Ivan Devčić, i sam po vokaciji filozof. On je u ovom razdoblju objavljivao članke iz teoretske filozofije, povijesti filozofije, filozofije religije te napisao nekoliko recenzija. Osim toga, iz njegovih je pera proizašao i jedini osvrt u časopisu na encikliku *Fides et ratio*.⁷⁵ Od ostalih autora valja spomenuti Iris Tićac s nekoliko priloga, mahom iz praktične filozofije, ali i druge te nekoliko recenzija. Među autorima pronalazimo i Marijana Jurčevića, Milana Šimunovića te Aleksandru Golubović, čija je predilekcija Soeren Kierkegaard.

I naposljetku, koje mjesto zauzima filozofija u isusovačkom časopisu *Obnovljeni život*? U ovome kontekstu rado ističem da je časopis pod nazivom *Život* započeo izlaziti upravo u Sarajevo, i to još 1919. god. Pokrenuo ga je o. Miroslav Vanino, znameniti povjesničar i akademik. No, časopis je ubrzo zbog povoljnijih tehničkih mogućnosti preseljen u Zagreb u Palmotićevu te je izlazio sve do 1944. god. Tada se naslutilo da će ga novonadolazeća vlast ukinuti, a što se kasnije i obistinilo na svoj katoličkoj štampi, te se časopis ugasio. Ponovno je ugledao svjetlo dana, no sada pod nazivom *Obnovljeni život*, o Božiću 1970. god. kao prvi broj za 1971. god. U tome velike zasluge pripadaju našem uvaženom teologu Rudolfu Brajičiću koji je časopis idejno pokrenuo, te Rudiju Kopreku koji je preuzeo uredništvo. Časopis je ušao i u svoje 63. godišnje. Kao što se to i iz shematskoga prikaza vidi, prisutnost filozofskih priloga, osobito u posljednjih 10-ak godina je znatna. U tom je smislu časopis promijenio i podnaslov pa sada glasi: "Časopis za filozofiju i religijske znanosti." Njegovanje filozofije je svojevrstni "proprium" Družbe Isusove, kojega ona oso-

⁷⁴ Usp. A. MATELJAN, "Vjera i razum", u: *Crkva u svijetu*, 33 (4/1998), 416-423.

⁷⁵ Usp. I. DEVČIĆ, "'Fides et ratio' - Poziv na preispitivanje čovjekove spoznajne moći", u: *Riječki teološki časopis*, 7 (2/1999), 339-358.

bito danas, u vremenu otvorenih i prikrivenih idejnih borbi, itekako njeguje. Filozofski prilozi u časopisu pokrivaju doslovno sve klasične i novije discipline. U tome velike zasluge pripadaju profesorima Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove, kao i samoj instituciji koja svake godine upriličuje jedan simpozij iz filozofije i jedan iz religijskih znanosti te poneku konferenciju, a što onda predstavlja bogat izvor za odabir priloga. Krajem 2007. god. časopis je primljen u skupinu časopisa "a1". On je ujedno i jedini "crkveni" časopis čiji se prilozi nalaze na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, tzv. Hrčku, (<http://hrcak.srce.hr/>).

Zaključak

Iz ove kratke usporedbe možemo zaključiti da časopis *Vrhbosnensia* posjeduje i prepoznatljivu filozofsku notu koju mu daju dobri i raznoliki prilozi te recenzije. Drugi bi se časopisi mogli ugledati u snažnu dijalošku orijentaciju *Vrhbosniensie*, te je više pokušati njegovati na vlastitim stranicama. Dijalog danas nije nikakvo pomodarstvo. Dapače, u svijetu sve bržega gubljenja monolitnosti i kompaktnosti, sve brže atomizacije društva i njegovih predaja, prožetosti naroda, kultura i svjetonazora, nošenih na krilima brze informacije, dijalog se nadaje kao nasušna potreba. Valja uvijek iznova isticati da se dijalogom ništa ne gubi, nego baš sve dobiva: s jedne strane na kompaktnosti vlastitoga identiteta, a s druge strane i obogaćenje toga identiteta drugačijosti drugoga. I na kraju valja odati poštovanje glavnome uredniku dr. Marku Josipoviću, uredničkom vijeću te svim profesorima Vrhbosanske katoličke teologije na zajedničkom i velikom trudu kojim održavaju na znanstvenoj razini svoj časopis.

PRESENTATION OF PHILOSOPHY IN THE PERIODICAL VRHBOSNENSIA An Insight on the Occasion of the tenth Anniversary of its Publication (1997-2006)

Summary

On the occasion of the tenth anniversary since *Vrhbosnensia* was inaugurated as periodical of Vrhbosnian Catholic School of Theology the author examines how philosophy has been presented in it during this decade (1997-2006).

This theme is attractive because since centuries philosophy has been granted special place in the curricula of Catholic high education, especially in the studies of theology. This Catholic tradition has recently been confirmed and reaffirmed by 1998 encyclical *Fides et Ratio*. Essays with philosophical themes within this period dealt with theoretical, practical and historical questions but their authors did treat also themes relevant for dialogue with non-Catholics and non-Christians in this region. In comparing philosophical essays published in *Vrhbosnensia* with those published in periodicals of similar profile in Croatia, this author concludes that to “the queen of science” and “the servant of theology” in the best sense of its meaning was given proper attention. This is the reason not only for satisfaction but also for new challenges.

(Translated by Mato Zovkić)